

Narodna in univerzitetna knjižnica

Center za razvoj knjižnic

Meritve razvitosti knjižnic in problematika določb Pravilnika o izvajanju knjižnične dejavnosti kot javne službe

(delovno gradivo)

Eva Kodrič-Dačić,

Stanislav Bahor, Nina Mrak, Gorazd Vodeb, Milena Bon

Ljubljana, maj 2014

1	Problematika izpolnjevanja minimalnih pogojev za delo javnih knjižnic.....	3
2	Normativna izhodišča.....	3
2.1	Minimalni pogoji za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe in razvid knjižnic.....	3
3	Metodologija meritev in oblikovanje mnenj.....	4
3.1	Vprašalniki in meritve razvitosti.....	4
3.2	Izračun razvitosti oziroma oblikovanje mnenja o razvitosti knjižnice.....	4
3.3	Obdelava podatkov.....	8
4	Meritve razvitosti.....	8
4.1	Meritve 2002.....	8
4.2	Meritve 2005.....	10
4.3	Meritve 2008.....	11
4.4	Meritve 2011.....	12
5	Problematika Pravilnika o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe.....	12
5.1	Konceptualni sklop.....	12
5.2	Procesni sklop.....	13
5.3	Metodološki sklop.....	13
6	Analiza izpolnjevanja pogojev.....	14
7	Doseganje predpisanih vrednosti posameznih kazalcev.....	15
7.1	Dejavnosti iz 2. člena.....	15
7.2	Dejavnosti iz 16. člena.....	16
7.3	Obseg, izbor in ureditev gradiva.....	17
7.3.1	Razmerje med številom naslovov strokovnega in leposlovnega gradiva v prirastu 17	
7.3.2	Razmerje med številom naslovov gradiva za otroke in odrasle v letnem prirastu 18	
7.3.3	Letni prirast neknjižnega gradiva.....	20
7.4	Delavci.....	21
7.4.1	Število strokovnih delavcev.....	22
7.4.2	Število strokovnih delavcev.....	24
7.4.2	Število strokovnih delavcev za domoznansko dejavnost.....	27
7.4.3	Usposobljenost strokovnih delavcev.....	27
7.5	Prostor in oprema.....	28
8	Krajevne knjižnice v letu 2011.....	29
	Priloge.....	30
	Literatura.....	31

1 Problematika izpolnjevanja minimalnih pogojev za delo javnih knjižnic

Zakon o knjižničarstvu (v nadaljevanju Zakon) je v 36. členu določil minimalne pogoje za izvajanje javne knjižnične službe. Od prvih meritev razvitosti oziroma izpolnjevanja pogojev za leto 2002, do leta 2011, ko so bile izvedene zadnje meritve, je status razvite knjižnice doseglo le zanemarljivo število knjižnic: 1 visokošolska knjižnica in 9 postajališč posebnih zbirk leta 2002 ter 1 krajevna knjižnica, 9 bibliobusov in 25 postajališč premičnih zbirk leta 2011. Rezultat je glede na sredstva, ki so jih dobivale knjižnice v preteklem desetletju presenetljivo slab, zato je upravičen dvom o racionalnosti števila in izboru minimalnih pogojev ter njihovi vrednosti.

Celoten postopek meritev razvitosti, izdaje odločb in vpisa knjižnic v razvid v 12 letih od sprejema Zakona še ni bil izveden v celoti. Dolgotrajen in pretirano zapleten postopek je očitno prehudo finančno in časovno breme za vse sodelujoče: za poročevalske enote, nacionalno knjižnico, pristojna ministrstva ter za inšpekcijske službe. Ne nazadnje so problematični tudi sami rezultati meritev, katerih upoštevanje bi od pristojnih ministrstev in financerjev knjižnic zahtevalo več sredstev za knjižnice in večji vložek dela.

V nadaljevanju so predstavljena normativa izhodišča, metodologija meritev in oblikovanja mnenj, povzetek opravljenih meritev ter rezultati meritev razvitosti osrednjih splošnih knjižnic za leti 2008 in 2011 po posameznih pogojih. Izpostavljeni so najbolj kritični pogoji, to je tisti, ki jih izpolnjuje najmanjše število knjižnic. Pri krajevnih knjižnicah so za ilustracijo predstavljeni le najbolj kritični pogoji meritev za leto 2011.

Prav tako so navedeni problemi in predlogi rešitev, ki so se izkristalizirali ob izvajanju meritev in vpisu knjižnic v razvid.

2 Normativna izhodišča

Meritve razvitosti knjižnic oziroma izpolnjevanje minimalnih pogojev za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe so le eden izmed elementov, s katerimi je zakonodajalec poskušal zagotoviti ustrezen nivo izvajanja javne službe na področju knjižničarstva. V ta kontekst sodi vrsta dokumentov oziroma podzakonskih aktov, ki jih predpisuje Zakon o knjižničarstvu (strokovni standardi in strokovna priporočila – 11. člen, minimalni pogoji za izvajanje dejavnosti – 36. člen, normativi za načrtovanje razvoja – 37. člen, merila, po katerih so splošne knjižnice dolžne meriti svoje delovanje – 23. člen), redno spremljanje in vrednotenje dejavnosti knjižnic (statistične meritve – 33. člen, meritve razvitosti – 33. člen,) ter strokovni in inšpekcijski nadzor (58. in 59. člen).

2.1 Minimalni pogoji za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe in razvid knjižnic

Zakon določa naloge knjižnic, ki izvajajo knjižnično dejavnost kot javno službo. 36. člen Zakona določa, da morajo knjižnice, ki izvajajo knjižnično dejavnost kot javno službo, imeti ustrezen obseg ni izbor strokovno urejenega knjižničnega gradiva, ustrezno število ustrezno usposobljenih strokovnih delavcev, ustrezen prostor in opremo ter ustrezno organizacijo knjižnične dejavnosti. Konkretno minimalne pogoje na teh področjih določa za posamezne vrste

knjižnic Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe (v nadaljevanju Pravilnik). Izpolnjevanje teh pogojev ugotavljajo za knjižnice pristojna ministrstva z odločbo na osnovi mnenja nacionalne knjižnice.

Knjižnice lahko začnejo z delom šele po pravnomočnosti odločbe ministrstva. Izjema so splošne knjižnice, ki lahko začnejo z izvajanjem dejavnosti po vpisu v sodni register.

Vrednosti (minimalnih) pogojev za splošne knjižnice so določene glede na povprečja doseženih vrednosti v koledarskem letu pred sprejemom zakona (torej v letu 2000) in se vsaka tri leta usklajujejo glede na v tem času doseženo povprečje.

Knjižnica mora trajno izpolnjevati pogoje iz 36. člena, kar nadzira inšpekcija. Ta lahko odredi začasno prepoved izvajanja knjižničnih storitev, če knjižnica nima odločbe pristojnega ministrstva o razvitosti.

Minimalne pogoje, postopek meritev, oblikovanja mnenj in izdajo odločb o razvitosti podrobno določa Pravilnik, nabor podatkov in način vpisa knjižnice v razvid knjižnic pa Pravilnik o razvidu knjižnic.

3 Metodologija meritev in oblikovanje mnenj

Metodologija meritev je bila predpisana v Zakonu ter v Pravilniku. Izračun vrednosti merjenih količin je bil za splošne knjižnice predpisan že v Zakonu (38. člen), to je povprečje posameznih vrednosti v letu pred sprejemom zakona, torej v letu 2000, za druge vrste knjižnic pa določa podobno metodologijo Pravilnik.

Zaradi nejasnosti v določbah Pravilnika je bilo treba metodologijo meritev in izračunov razvitosti ob konkretnih meritvah še dodatno precizirati.

3.1 Vprašalniki in meritve razvitosti

V skladu z zahtevami Pravilnika o razvidu knjižnic in Pravilnika je Center za razvoj knjižnic (CeZaR)- NUK v letu 2003 oblikoval vprašalnike za vse vrste knjižnic, na osnovi katerih je pripravil mnenja o razvitosti.

Glede na posebne zahteve Pravilnika je bilo za posamezne vrste knjižnic oblikovanih 10 različnih vprašalnikov: 5 za splošne knjižnice (osrednje območne knjižnice, osrednje knjižnice, enote osrednjih knjižnic – krajevna knjižnica, postajališče premične zbirke, bibliobus) in po enega za visokošolske knjižnice, univerzitetne knjižnice, osrednje specializirane informacijske centre, specialne knjižnice ter šolske knjižnice.

Pri meritvah so bile upoštewane enake definicije in enote merjenja kot pri statističnih meritvah.

3.2 Izračun razvitosti oziroma oblikovanje mnenja o razvitosti knjižnice

Mnenje o razvitosti je oblikovano po metodologiji, ki je določena v Pravilniku.

Podatki, ki so jih na osnovi vprašalnikov posredovale knjižnice, so prikazani v tabeli, ki je priložena mnenju CeZaR o razvitosti knjižnice. Tabela vsebuje podatke, razvrščene v več rubrik:

Tabela 1: Del tabele, ki je predloga za oblikovanje mnenja o izpolnjevanju minimalnih pogojev za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe – primer konkretne osrednje knjižnice, leto 2005.

Število prebivalcev na območju knjižnice: 23.185

Pogoj	Minimalna vrednost	Kazalec 2005	Doseganje pogoja
Dejavnosti iz 2. člena ZKnj-1	opravlja vse dejavnosti (10)	10	100%
Dejavnosti iz 16. člena ZKnj-1	opravlja vse dejavnosti (6)	6	100%
I. ORGANIZIRANOST			100%
Knjižnično gradivo	3,7 enote na prebivalca	5,09	100%
Neknjižno gradivo	0,3 enote na prebivalca	0,16	52%
Gradivo v jeziku pripadnikov narodnih skupnosti	3,7 enote na pripadnika narodnosti	0	-
Dostop do gradiva v jeziku manjšinskih etničnih skupin	omogoča (1)	0	-
Dostop do elektronskih virov	omogoča (1)	0	100%
Prirast knjižničnega gradiva	200 enot na 1.000 prebivalcev	343,45	100%
Prirast neknjižnega gradiva	22 enot na 1.000 prebivalcev	53,87	100%
Serijske publikacije	40 naslovov tekoče naročenih	270	100%
Prirast knjižničnega gradiva v jezikih narodnih skupnosti	220 enot na 1.000 pripadnikov narodnosti	0	-
OBSEG GRADIVA			92%
Prirast: razmerje med št. naslovov strokovnega in leposlovnega gradiva	60% strokovnega gradiva (toleranca odstopanja: 2%)	52,81%	0%
Prirast: št. naslovov knjižničnega gradiva za otroke in mladino	30% letnega prirasta naslovov (toleranca odstopanja: 2%)	25,69%	0%
Prezenčna izposoja	0-10% celotne zbirke	0,56%	100%
Publikacije in informacije javnega značaja	zbira (1)	1	100%

1. Stolpec: »Pogoj«

V prvem stolpcu so navedeni dejavniki oziroma pogoji. Njihovo število je odvisno od vrste knjižnic.

Kjer je potrebno, je v oklepaju naveden predpogoj za upoštevanje minimalne vrednosti dejavnika, (npr. število prebivalcev na območju občine).

2. Stolpec: »Minimalna vrednost«

Stolpec praviloma vsebuje minimalno vrednost, izpisano v številkah, ki jo mora knjižnica pri danem dejavniku dosegati v skladu z zahtevami Pravilnika.

Kadar minimalna zahtevana vrednost v Pravilniku ni podana numerično, je številka v tabeli navedena v oklepaju, npr. kadar Pravilnik zahteva izpolnjevanje vseh pogojev, je v oklepaju navedeno število zahtevanih pogojev.

Odgovor »da« na vprašanje z možnima odgovoroma »da« ali »ne« označujemo z vrednostjo 1, odgovor »ne« pa z vrednostjo 0. Odgovoru »delno« je pripisana vrednost 0,5.

3. Stolpec: »Stanje xxx«

Stolpec prikazuje stanje, ki ga je knjižnica dosegala v poročevalskem letu. Absolutne vrednosti so praviloma izražene v celih številih. Kazalci (to je relativne vrednosti) so izračunani na vsaj dve decimalni mesti.

4. Stolpec: »Doseganje pogoja«

Stolpec prikazuje odstotek doseganja predpisanega pogoja v poročevalskem letu. Če knjižnica dosega predpisano minimalno vrednost ali več, je ta pogoj izpolnjen v celoti oziroma 100%. Če knjižnica ne dosega minimalne vrednosti, potem je odstotek doseganja vrednosti enak 0%. Pri tistih pogojih, kjer se upošteva morebitno odstopanje od predpisanega pogoja, je odstotek izračunan kot kvocient stanja in ustrezne minimalne vrednosti.

Znak »-« v tem stolpcu pomeni, da ta dejavnik za konkretno knjižnico ni relevanten in se zato pri končni oceni ne upošteva kot pogoj.

Izračun vmesnih rezultatov

V skladu s Pravilnikom so pogoji, ki jih mora izpolnjevati knjižnica, razporejeni v štiri enakovredne glavne sklope:

- I. Organiziranost,
- II. Gradivo (skupaj obseg, izbor in ureditev gradiva),
- III. Strokovni delavci (skupaj število in usposobljenost strokovnih delavcev),
- IV. Prostor in oprema.

Glavni sklopi so oštevilčeni z rimskimi številkami, njihove vrstice v tabeli pa so potemnjene. Znotraj posameznih sklopov je posebej izračunano doseganje pogojev za posamične podsklope. Izračun doseganja pogojev pri zbirnih vrsticah, označenih z velikimi črkami, predstavlja aritmetično sredino posamičnih pogojev, torej količnik vsote elementov in njihovega števila. Tako dobimo povprečje doseženih vrednosti upoštevanih pogojev. Ti so navedeni v vrsticah nad zbirno vrstico in so si enakovredni.

Pri splošnih knjižnicah so v podsklopu ureditev gradiva nekateri pogoji zaradi varčevanja s prostorom združeni v en pogoj, označen z »ostali dejavniki ureditve gradiva«. Kljub temu je vsak od njih enakovreden kateremukoli drugemu dejavniku ureditve gradiva, ki je za potrebe izračuna naveden ločeno kot poseben pogoj. Izračunani odstotek v podsklopu »Ureditev gradiva« zato ni preprosto povprečje odstotkov, ki predstavljajo doseganje pogojev za dani podsklop, pač pa je izračunan po formuli: $(a + m*b) / (n+m)$, kjer je a vsota doseganja pogojev pri ločenih dejavnikih, n število teh dejavnikov, b doseganje pogoja pri združenih (ostalih) dejavnikih in m njih število.

Pri drugem in tretjem sklopu je »doseganje pogoja« dobljeno kot povprečje pripadajočih med seboj enakovrednih podsklopov.

Oblikovanje mnenja in uvrščanje knjižnice v ustrezno kategorijo

Mnenje je oblikovano v skladu s 45. členom Pravilnika na osnovi izračunov povprečij doseženih vrednosti pri predpisanih pogojih po naslednji metodologiji:

- 1. kategorija (razvite knjižnice): V 1. kategorijo spadajo knjižnice, ki v celoti izpolnjujejo predpisane pogoje. Rezultat za 1. kategorijo je enak 100% (algoritem: $(I+II+III+IV) / 4 = 100$),
- 2. kategorija (srednje razvite knjižnice): V 2. kategorijo spadajo knjižnice, ki dosegajo vsaj 50% vrednosti pogojev v II. in III. sklopu (algoritem: $(II+III) / 2 \geq 50$),
- 3. kategorija (nerazvite knjižnice) : V 3. kategorijo spadajo knjižnice, ki ne dosegajo 50% vrednosti pogojev v II in III sklopu (algoritem : $(II+III) / 2 < 50$).

3.3 Obdelava podatkov

Meritve za leto 2002 in 2005 so bile izvedene »ročno«. Vsebina vprašalnikov je bila prepisana v Excel.

Leta 2009 je bila za meritve v sodelovanju z zunanjim izvajalcem (Društvo Piff: Samo Dekleva, Nina Zenković) razvita posebna aplikacija, ki je podpirala celoten proces zbiranja podatkov preko spleta, shranjevanje v podatkovni zbirki in pripravo vprašalnikov v tiskani obliki.

Z letom 2010 je razvoj aplikacije prevzela Služba za knjižnično informatiko Narodne in univerzitetne knjižnice. Razvita je bila povsem nova aplikacija, ki podpira celoten proces izračunavanja izpolnjevanja pogojev in stopnje razvitosti iz zbranih podatkov za splošne in specialne knjižnice. Aplikacija v celoti podpira postopek priprave mnenj in omogoča izdelavo izhodnih dokumentov v elektronski obliki. Razvoj aplikacije se je izkazal kot zelo zahteven, zlasti zaradi zapletene metodologije priprave mnenj in zamudnega preverjanja pravilnosti izračunov.

4 Meritve razvitosti

Meritve razvitosti je CeZaR izvedel za leto 2002, 2005, 2008 in 2011:

4.1 Meritve 2002

Prve meritve razvitosti je CeZaR izvedel leta 2004 (za leto 2002), ker so bili šele takrat sprejeti vsi potrebni podzakonski akti.

Ministrstvo za kulturo je poslalo NUK zahtevek o začetku postopkov za izdajo mnenj 15. 1. 2004. CeZaR je v letu 2004 izdelal vprašalnike in izvedel meritve vseh knjižnic, ki opravljajo knjižnično dejavnost kot javno službo.

Skupaj je bilo v knjižnice poslanih 1.283 vprašalnikov, ki so obsegali od 4 do 7 strani (splošne - 357 vprašalnikov: 10 območne, 50 osrednje, 297 enote osrednjih knjižnic; visokošolske - 53 vprašalnikov: 3 univerzitetne; specializirani IC - 6 vprašalnikov; specialne - 112 vprašalnikov; šolske - 751 vprašalnikov; nacionalna - 1 vprašalnik). Vprašanja so bila razdeljena v 9 sklopov in sicer: uradni podatki, splošni podatki, knjižnična dejavnost, knjižnična zbirka, prirast gradiva, izbor gradiva, ureditev gradiva, knjižnično osebje ter prostor in oprema.

V decembru 2004 je CeZaR izdal 375 mnenj o razvitosti splošnih knjižnic in v letu 2005 še 919 mnenj o razvitosti visokošolskih, specialnih in šolskih knjižnic. Vrstni red izdajanja mnenj je bil odvisen od interesa pristojnega ministrstva.

Splošne knjižnice : 60 osrednjih knjižnic, upravnih enot je vrnilo 366 vprašalnikov. Izdelanih je bilo 374 mnenj. Razlika je nastala, ker so osrednje knjižnice iz Dravograda, Izole, Kočevja, Ljutomera, Metlike, Ormoža, Pirana in Ptuja dale v oceno samo svoje edino izposojevališče, ki deluje kot krajevna knjižnica in kot osrednja knjižnica. Knjižnici Radlje ob Dravi pa je bil njen vprašalnik o potujoči knjižnici pridružen podatkom vprašalnika osrednjega izposojevališča, ker podatki niso bili prikazani za oceno enote. Glede na izpolnjevanje pogojev so bile knjižnice uvrščene med srednje razvite in nerazvite, razvitih je bilo le 9 postajališč premičnih zbirk:

- 60 osrednjih knjižnic, vse srednje razvite;
- 214 krajevnih knjižnic, od tega 160 srednje razvitih in 54 nerazvitih;
- 76 postajališč premičnih zbirk, od tega 9 razvitih, 20 srednje razvitih in 47 nerazvitih;
- 10 bibliobusov, od tega 4 srednje razviti in 6 nerazvitih.

Šolske knjižnice: Izdana so bila 804 mnenja. Glede na vrste šolskih knjižnic so bili rezultati razvitosti naslednji:

Knjižnice v osnovnih šolah: 22 knjižnic osnovnih šol kljub urgencam podatkov ni posredovalo; 407 knjižnic osnovnih šol je bilo uvrščeno v II. kategorijo (srednje razvita); 39 knjižnic osnovnih šol je bilo uvrščeno v III. kategorijo (nerazvita);

Knjižnice v osnovnih šolah s prilagojenim programom: 3 šole podatkov niso posredovale; 2 šoli sta sporočili, da nimata knjižnice; 19 knjižnic je bilo uvrščeno v II. kategorijo (srednje razvita); 13 knjižnic je bilo uvrščeno v III. kategorijo (nerazvita);

Knjižnice v srednjih šolah: 14 knjižnic podatkov ni posredovalo; 115 knjižnic je bilo uvrščeno v II. kategorijo (srednje razvita); 10 knjižnic je bilo uvrščeno v III. kategorijo (nerazvita);

Knjižnice višjih strokovnih šol: 18 knjižnic je bilo združenih s knjižnico srednje šole; 2 knjižnici sta bili uvrščeni v II. kategorijo (srednje razvita);

Knjižnice zavodov za vzgojo in izobraževanje otrok in mladostnikov s posebnimi potrebami: 5 šol podatkov ni posredovalo; 1 knjižnica je bila pridružena knjižnici srednje šole; 5 knjižnic je bilo uvrščeno v II. kategorijo (srednje razvita); 7 knjižnic je bilo uvrščeno v III. kategorijo (nerazvita);

Knjižnice glasbenih šol: 12 knjižnic ni posredovalo podatkov; 17 šol ni imelo knjižnice; 2 knjižnici sta bili pridruženi knjižnici srednje šole; 6 knjižnic je bilo uvrščeno v II. kategorijo (srednje razvita); 17 knjižnic je bilo uvrščeno v III. kategorijo (nerazvita);

Knjižnice dijaških domov: 2 dijaška doma podatkov nista posredovala; 4 dijaški domovi niso imeli knjižnice; 3 dijaški domovi so imeli knjižnico pridruženo osnovni šoli s prilagojenim programom; 18 dijaških domov je imelo knjižnico pridruženo knjižnici v srednji šoli; 8 knjižnic je bilo uvrščeno v II. kategorijo (srednje razvita); 8 knjižnic je bilo uvrščeno v III. kategorijo (nerazvita);

V letu 2002 nobena šolska knjižnica ni izpolnjevala pogojev za uvrstitev med razvite knjižnice.

Visokošolske knjižnice: Oblikovanih je bilo 56 mnenj za visokošolske knjižnice. Ena knjižnica je bila razvita, dve nerazviti, ostale pa so dosegale stopnjo srednje razvitosti.

Specialne knjižnice: Izdelanih je bilo 37 mnenj za specialne knjižnice s področja kulture. Za specialne knjižnice v pristojnosti ministrstva za visoko šolstvo je bilo izdelanih 69 mnenj za specialne knjižnice ter 6 mnenj za osrednje specializirane informacijske centre.

Nacionalna knjižnica: Mnenje o razvitosti nacionalne knjižnice, ki bi ga morala oblikovati posebna strokovna komisija (Pravilnik, 46. člen), ni bilo izdano.

Problematika meritev in izdaje mnenj

CeZaR je ob prvih meritvah naletel na številne probleme, ki so izhajali predvsem iz problematične metodologije (predpisane v zakonskih in podzakonskih aktih) ter premalo natančno definiranih minimalnih pogojev, o čemer je obveščal pristojno ministrstvo.

Za meritve razvitosti in oblikovanje mnenj so delavci CeZaR porabili 5.523 ur.

Odločbe o razvitosti

Ministrstva niso spoštovala določb Zakona in večina knjižnic ni prejela odločb o razvitosti. Tako so ostale brez odločb o razvitosti:

- šolske knjižnice,
- visokošolske knjižnice,
- specialne knjižnice, ki niso v pristojnosti Ministrstva za kulturo,
- specialne knjižnice v pristojnosti Ministrstva za kulturo,
- nacionalna knjižnica.

Odločbe za splošne knjižnice je izdalo Ministrstvo za kulturo, medtem ko je izdajo odločb za specialne knjižnice zavrnilo z obrazložitvijo, da gre za zastarele podatke oziroma stanje.

4.2 Meritve 2005

Zaradi zahtevnosti meritev razvitosti in neodzivnosti pristojnih ministrstev je NUK leto pred zakonsko predpisanimi meritvami opozoril ministrstva na zakonske obveznosti in jih prosil naj potrdijo/naročijo meritve razvitosti za knjižnice, ki so v njihovi pristojnosti. Nobeno od ministrstev se ni odzvalo. Zato meritev razvitosti za visokošolske, šolske in specialne knjižnice, ki niso v pristojnosti ministrstva, pristojnega za kulturo, niso bile izvedene, podatki za splošne knjižnice in specialne knjižnice, ki so v pristojnosti ministrstva, pristojnega za kulturo pa so bili zbrani v okviru statističnih meritev, ki so bile pri splošnih knjižnicah razširjene še na poročanje o posameznih izposojevališčih.

Po predpisani metodologiji meritev bi bilo potrebno za leto 2005 spremeniti tudi vrednosti kazalcev za splošne knjižnice, tako da bi se ujemali z na novo doseženimi povprečji. Ker zakonska dikcija omogoča različne interpretacije, je CeZaR zaprosil Ministrstvo za kulturo, naj določi novo referenčno leto. Ker se Ministrstvo ni odzvalo, so bile ohranjene primerjalne vrednosti prvih meritev oziroma tiste, ki so predpisane v Pravilniku.

Splošne knjižnice: 61 osrednjih knjižnic je prejelo vprašalnik za zbiranje podatkov o izposojevališčih na njihovem območju. Knjižnice so vrnile podatke za 318 izposojevališč in za 61 območij osrednjih knjižnic. 3 osrednje knjižnice (Škofja Loka, Velenje, Murska Sobota) niso

poslale vprašalnikov za krajevne knjižnice, od poslanih pa enega vprašalnika zaradi pomanjkljivih podatkov ni bilo mogoče oceniti.

Na osnovi zbranih podatkov je bilo pripravljenih 378 mnenj o izpolnjevanju pogojev za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe. 61 osrednjih knjižnic je pri izvajanju dejavnosti na svojem območju doseglo stopnjo srednje razvitosti. Med 229 krajevnimi knjižnicami je bilo 173 srednje razvitih, 56 nerazvitih, med 12 bibliobusi je 6 bilo razvitih in 6 srednje razvitih, med 76 postajališči premičnih zbirk pa je bilo 26 razvitih, 38 srednje razvitih in 12 nerazvitih.

Specialne knjižnice s področja kulture: Število knjižnic 36, izdanih mnenj 34, I. kategorija (razvite): 0, II. kategorija (srednje razvite): 23, III. kategorija (nerazvite): 11. Vprašalnika nista izpolnila: Gorenjski muzej Kranj, Pokrajinski muzej Ptuj.

4.3 Meritve 2008

Leta 2008 so bile sprejete spremembe 11. člena Pravilnika, vendar glede same metodologije izračunavanja razvitosti ni bilo nobenih sprememb. V času med 1. 11. in 15. 11. 2009 je CeZaR izvedel meritve razvitosti splošnih knjižnic (57) in specialnih knjižnic s področja kulture (32 knjižnic).

Podanih je bilo 434 mnenj, od tega 31 za specialne knjižnice in 403 za splošne knjižnice.

Splošne knjižnice: Za splošne knjižnice je bilo izdanih 403 mnenj:

- 10 mnenj za osrednje območne knjižnice,
- 58 mnenj za osrednje knjižnice (za eno knjižnico so je stanje nanašalo na leto 2009),
- 234 mnenj za krajevne knjižnice,
- 12 mnenj za bibliobuse in
- 89 mnenj za postajališče premičnih zbirk.

Vseh 10 osrednjih območnih knjižnic je bilo uvrščenih v II. kategorijo med srednje razvite knjižnice. Tudi vse osrednje knjižnice so izpolnjevale pogoje za uvrstitev v II. kategorijo med srednje razvite knjižnice. Med krajevnimi knjižnicami ni bila nobena razvita, 206 jih je izpolnjevalo pogoje za uvrstitev v II. kategorijo kot srednje razvite knjižnice in 28 v III. kategorijo kot nerazvite knjižnice. Pri postajališčih premičnih zbirk jih je bilo 35 uvrščenih v I. kategorijo med razvite, 40 v II. kategorijo med srednje razvite in 14 v III. kategorijo kot nerazvita postajališča. Od bibliobusov jih je 6 izpolnjevalo pogoje za uvrstitev v I. kategorijo, 6 pa jih je bilo uvrščeno v II. kategorijo med srednje razvite potujoče knjižnice.

Zaradi nerešenega vprašanja izpolnjevanja pogojev pri dislociranih oddelkih s specializiranimi ali delnimi zbirkami, kjer izračun ne more upoštevati izvajanja knjižnične dejavnosti za določene uporabniške skupine oziroma posebno naravo knjižnične zbirke, mnenja niso bila izdana za naslednje enote:

Osrednja knjižnica Srečka Vilharja Koper: Oddelek za mlade bralce,   Študijski   oddelek.
Domoznanski oddelek

Osrednja knjižnica Kranj: Študijski oddelek,   Splošni oddelek,   Pionirski oddelek

Mestna knjižnica Ljubljana: Slovanska knjižnica,   Knjižnica Nove Poljane,   Knjižnica
Kolodvor

Mariborska knjižnica: Pionirska knjižnica Rotovž, Knjižnica Nova vas, Pionirska knjižnica Nova vas, Knjižnica Rotovž, Čitalnica.

Krajevna knjižnica Sevnica ni posredovala vprašalnika.

Specialne knjižnice: Za specialne knjižnice s področja kulture je bilo izdelanih 31 mnenj. Nobena knjižnica ni bila uvrščena v I. kategorijo kot razvita knjižnica, 24 jih je bilo uvrščenih v II. kategorijo med srednje razvite knjižnice in 7 v III. kategorijo med nerazvite knjižnice.

4.4 Meritve 2011

Izdanih je bilo 416 mnenj za splošne knjižnice. Razvita je bila 1 krajevna knjižnica, 9 bibliobusov ter 25 postajališč premičnih zbirk.

5 Problematika Pravilnika o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe

Od leta 2003, ko je bil sprejet Pravilnik, so bile izpeljane 4 meritve razvitosti knjižnic, ki so podlaga za odločbe o razvitosti knjižnic ter vpis knjižnice v razvid knjižnic. Junija 2014 je bilo v podatkovno bazo eRazvid od knjižnic, ki izvajajo knjižnično dejavnost kot javno službo, vpisanih 298 splošnih in 13 specialnih knjižnic.

V 10 letih se je izkristalizirala vrsta problemov, ki kažejo na problematične strokovne rešitve, slabe normativne podlage ter nedosledno izvajanje zakonskih določb. Problematiko lahko razdelimo na tri sklope, in sicer na konceptualni, procesni in metodološki sklop.

5.1 Konceptualni sklop

Zakon o knjižničarstvu 2001 določa normativni okvir za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe. Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe pa določa predvsem minimalne pogoje na področju virov (materialne in človeške) ter le deloma na področju izvajanja storitev. Če bi hoteli določiti normative za izvajanje javne službe, potem bi morali v Pravilnik vključiti še dodatne pogoje, s katerimi bi zaokrožili obseg dostopnosti knjižničnih storitev. Za splošne knjižnice to pomeni eksplicitne določbe o mreži krajevnih knjižnic oziroma izposojevališč na območju ter minimalni čas njihove odprtosti. Razvitost knjižnične mreže po veljavnem Pravilniku namreč ni predpogoj za stopnjo razvitosti osrednje knjižnice.

Prav tako bi bilo potrebno vključiti določbe Uredbe o osnovnih storitvah knjižnic, predvsem tiste, ki se nanašajo na storitve, saj bi šele s stalnim izvajanjem teh določb zagotavljali potreben nivo storitev javne službe. Ker obstoječi Pravilnik v drugačnem družbenem kontekstu nadgrajuje Pravilnik o strokovnih in tehničnih pogojih za začetek dela knjižnic (1985), bi bilo potrebno nadgraditi predvsem del, ki govori o »ustrezni organizaciji knjižnične dejavnosti« (36. člen Zakona). Zadostni materialni in človeški viri, s katerimi razpolaga knjižnica (ter izvajanje

ohlapno opredeljenih nalog), ne predstavljajo minimuma, ki naj zagotavlja izvajanje nalog javne službe na področju knjižničarstva.

V zvezi s tem bi bilo potrebno spremeniti tudi predpisane dejavnosti, ki naj jih izvajajo posamezne (pod) vrste knjižnic. Splošne knjižnice močno variirajo v številu zaposlenih. V letu 2011 je imelo 45 knjižnic 20 ali manj zaposlenih, od tega 22 manj kot 10. Visokošolske knjižnice (brez NUK) so imele v istem obdobju še bistveno slabšo sliko: od 74 knjižnic jih je 63 imelo 5 ali manj zaposlenih in le 3 knjižnice so imele 21 in več zaposlenih. Zato je problematično predpisati, da morajo knjižnice, ne glede na svojo velikost, izvajati iste naloge. Podobno je v primerih, ko je knjižnica ali izposojevališče namenjeno le določenemu tipu uporabnikov, oziroma nudi le specializirane storitve.

Analiza doseganja primerjalnih vrednosti je sicer pri splošnih knjižnicah pokazala, da je večina vrednosti določenih smiselno in bi jih knjižnice lahko dosegale, če bi bile za to zainteresirane.

5.2 Procesni sklop

- Meritve razvitosti se sicer izvajajo vsako tretje leto, vendar je poročevalskih enot več kot pri statističnih meritvah. Ker se v prvi polovici leta izvajajo statistične meritve, se meritve za razvid izvajajo v drugi polovici leta. To pomeni, da so mnenja o razvitosti, in na njihovi osnovi odločbe, lahko oblikovane šele v naslednjem koledarskem letu. Če bi hoteli skrajšati čas do izdaje odločb, bi bilo smiselno meritve za razvid izvajati integrirano v sklopu statističnih meritev.
- Podatki, ki jih pridobimo z meritvami, niso javni, kar ni le škoda, temveč je tudi v nasprotju s konceptom ponovne uporabe podatkov, pridobljenih iz javnih raziskav. Informacije, ki jih na ta način zberemo, so pomembne za razvoj mreže splošnih knjižnic.
- Odločbe o razvitosti, ki naj jih izdajajo pristojna ministrstva vsaka tri leta, so odveč. Ker morajo knjižnice pogoje trajno izpolnjevati (1. člen Pravilnika), bi zadoščala le ena/prva odločba, posebej še, ker je za nadzor trajnega izpolnjevanja pogojev zadolžena pristojna inšpekcijska služba.
- Prav tako ni smiselno, da mora NUK hraniti odločbe o razvitosti (ki jih izdajajo pristojna ministrstva) in ustanovne akte knjižnic (ki morajo biti javno dostopni).

5.3 Metodološki sklop

Meritve razvitosti knjižnic so metodološko gledano primer primerjalnega vrednotenja. Podobne primerjalne študije knjižnic v tujini so bile izdelane na osnovi nižjega števila kazalcev. Večje kot je število kazalcev oziroma primerjalnih vrednosti, manjša je možnost, da bi knjižnica dosegala vse. Zato predlagamo, da se število kazalcev zmanjša.

Ob analizi izpolnjevanja kazalcev splošnih knjižnic za leto 2008 in 2011 (osrednje knjižnice in krajevne knjižnice) smo ugotovili, da večina osrednjih knjižnic dosega večino benčmarkov. Najbolj problematični kazalci, torej tisti, katerih vrednost dosega najmanj knjižnic, ne sodijo med na novo uvedene zahteve. Knjižnice najslabše izpolnjujejo kazalce, ki so že desetletja uvrščeni v

strokovne standarde. Rezultati meritev razvitosti problematizirajo nekatera uveljavljena strokovna izhodišča in vrednosti teh kazalcev ni mogoče spreminjati, dokler stroka vztraja na teh stališčih.

6 Analiza izpolnjevanja pogojev

Da bi ugotovili, kako knjižnice izpolnjujejo pogoje, smo analizirali rezultate meritev razvitosti splošnih knjižnic v letih 2008 in 2011. Pri tem smo se omejili na analizo mnenj o razvitosti osrednjih knjižnic v letih 2008 in 2011 ter krajevnih knjižnic v letu 2011.

Posamezne vrednosti smo verificirali s podatki statističnih meritev, nekatere trditve pa s preverjanjem spletnih strani in katalogov splošnih knjižnic.

V analizi smo ugotavljali, koliko knjižnic izpolnjuje posamezen pogoj in v kolikšni meri jih dosegajo ter pogoje razvrstili glede na število knjižnic, ki jih izpolnjujejo. Prav tako smo ugotavljali število neizpolnenih pogojev za posamezno knjižnico in knjižnice razvrstili po njihovih dosežkih.

Rezultatov krajevnih knjižnic nismo posebej analizirali, uporabili smo jih le za korelacijo pri predstavitvah najbolj kritičnih pogojev osrednjih knjižnic.

Število osrednjih knjižnic je bilo enako tako v meritvah leta 2008 kot tudi leta 2011 in sicer 58. Število krajevnih knjižnic je bilo leta 2011 259.

Število pogojev oziroma benčmarkov za osrednje knjižnice je bilo v obeh meritvah enako, to je 60: 20 na področju izvajanja dejavnosti, 19 na področju knjižničnega gradiva, 9 na področju človeških virov in 12 za prostor in opremo.

V analizi so posebej predstavljeni tisti pogoji, ki jih je dosegalo manj kot 80 % knjižnic. Pri teh kazalcih smo preverili, od kod izhajajo ter ali obstajajo objektivni razlogi, da je njihovo uresničevanje oteženo.

Meritve razvitosti leta 2011 so pokazale ne le, da večina osrednjih knjižnic izpolnjuje večino pogojev, temveč tudi, da se je več knjižnic približalo 100 % izpolnjevanju pogojev. Najvišje se je leta 2011 po razvitosti uvrstila knjižnica Grosuplje, ki ji je manjkal do razvitosti le en pogoj, to je usposobljenost strokovnih delavcev. Knjižnici v Ilirski Bistrici in Sevnici sta imeli neizpolnjena po dva pogoja: Sevnica ni dosegala letnega prirasta neknjižnega gradiva in letnega prirasta monografskih publikacij, knjižnica v Ilirski Bistrici pa ni dosegala predpisanega števila strokovnih delavcev ter njihove usposobljenosti. Knjižnice v Celju, Logatcu, Ravnah na Koroškem in v Tolminu niso izpolnjevale treh pogojev.

Na drugem koncu lestvice so Maribor in Kranj s po 12 neizpolnjenimi pogoji, Žalec s 13 neizpolnjenimi pogoji, Nova Gorica s 15 neizpolnjenimi pogoji ter Gornja Radgona z 21 neizpolnjenimi pogoji.

Od kazalcev razvitosti dosega najmanj knjižnic naslednje pogoje: predpisano število in usposobljenost strokovnih delavcev, razmerje med številom naslovov strokovnega in leposlovnega gradiva v prirastu, razmerje med številom naslovov gradiva za otroke in odrasle v

letnem prirastu ter zbirko in prirast neknjižnega gradiva. Problematični kazalci so predstavljeni v nadaljevanju.

7 Doseganje predpisanih vrednosti posameznih kazalcev

7.1 Dejavnosti iz 2. člena

Tabela 2: Delež knjižnic, ki izpolnjujejo pogoje iz 2. člena Zakona v letu 2008 in 2011.

	pogoj	2008/58	2011/58	%
1	Zbiranje knjižničnega gradiva	58	58	100
2	Obdelovanje knjižničnega gradiva	58	58	100
3	Hranjenje knjižničnega gradiva	58	58	100
4	Posredovanje knjižničnega gradiva	58	58	100
5	Zagotavljanje dostopa do knjižničnega gradiva in elektronskih publikacij	58	58	100
6	Izdelovanje knjižničnih katalogov	58	58	100
7	Izdelovanje podatkovnih zbirk in drugih informacijskih virov	49	51	88
8	Posredovanje bibliografskih in drugih informacijskih proizvodov in storitev	54	57	98
9	Sodelovanje v medknjižnični izposoji in posredovanju informacij	58	58	100
10	Pridobivanje uporabnikov	58	58	100
11	Izobraževanje uporabnikov	58	58	100
12	Informacijsko opismenjevanje	58	58	100
13	Varovanje knjižničnega gradiva, ki je kulturni spomenik	37	40	69
14	Drugo bibliotekarsko, dokumentacijsko in informacijsko delo	58	58	100

Temeljne bibliotekarske naloge iz 2. člena, naj bi opravljala vsaka knjižnica. Kljub temu je več knjižnic poročalo, da nekaterih nalog niso izvajale:

Izdelovanje podatkovnih zbirk in drugih informacijskih virov

V meritvah za leto 2011 je 9 knjižnic poročalo, da ne izvaja te dejavnosti (Hrastnik, Ilirska Bistrica, Kočevje, Postojna, Radovljica, Škofja Loka, Žalec, Ribnica, Medvode). Ob primerjavi podatka s statističnimi poročili za leto 2011 smo ugotovili, da tega pogoja v resnici ne izpolnjuje večje število knjižnic, saj pri poročanju niso upoštevale definicije, ki je predpisana v statističnih meritvah.

Posredovanje bibliografskih in drugih informacijskih proizvodov in storitev

Negativno so v letu 2011 odgovorili Hrastnik, Ilirska Bistrica, Sevnica, Žalec.

Varovanje knjižničnega gradiva, ki je kulturni spomenik

Negativno je odgovorilo 18 knjižnic. Ko smo preverjali podatke, smo ugotovili, da imata vsaj dve knjižnici (Idrija in Škofja Loka) gradivo, ki je nastalo pred letom 1800 in je torej kulturni spomenik.

Izpolnjevanje pogoja bi bilo potrebno natančneje definirati. Da bi knjižnice izpolnjevale ta pogoj, bi morale imeti vsaj seznam enot tega gradiva, kot ga predpisuje 5. člen Zakona.

7.2 Dejavnosti iz 16. člena

Tabela 3: Delež knjižnic, ki izpolnjujejo pogoje iz 16. člena Zakona v letu 2008 in 2011.

	pogoj	2008/58	2011/58	%
1	Sodelovanje v vseživljenjskem izobraževanju	56	56	97
2	Zbiranje, obdelava, varovanje in posredovanje domoznanskega gradiva	58	58	100
3	Zagotavljanje dostopnosti in uporabe gradiv javnih oblasti, ki so splošno dostopna na elektronskih medijih	56	58	100
4	Organizacija posebnih oblik dejavnosti za otroke, mladino in odrasle, ki so namenjene spodbujanju bralne kulture	58	58	100
5	Organizacija posebnih oblik dejavnosti za otroke, mladino in odrasle s posebnimi potrebami	54	57	98
6	Organizacija kulturnih prireditev, ki so povezane z njihovo dejavnostjo	58	58	100

Sodelovanje v vseživljenjskem izobraževanju

V letu 2011 dve knjižnici nista izvajali teh nalog (Idrija, Mozirje).

Zagotavljanje dostopnosti in uporabe gradiv javnih oblasti, ki so splošno dostopna na elektronskih medijih

V letu 2011 dve knjižnici nista omogočali dostopa (Črnomelj, Sevnica).

Organizacija posebnih oblik dejavnosti za otroke, mladino in odrasle s posebnimi potrebami

V letu 2011 štiri knjižnice (Črnomelj, Gornja Radgona, Medvode, Nova Gorica) niso izvajale teh dejavnosti. Ob preverjanju podatkov smo ugotovili, da so nekatere izmed knjižnic, ki so odgovorile negativno, sicer izvajale posamezne dejavnosti, ne pa vseh. Potrebna bi bila natančnejša navodila za izpolnjevanje pogoja.

7.3 Obseg, izbor in ureditev gradiva

Tabela 4: Delež knjižnic, ki izpolnjujejo pogoje glede obsega, izbora in urejenosti gradiva v letu 2008 in 2011.

pogoj	2008	2011	%
Razmerje med številom naslovov strokovnega in leposlovnega gradiva v prirastu	26	22	38
Razmerje med številom naslovov gradiva za otroke in odrasle v letnem prirastu	24	29	50
Obseg: neknjižno gradivo	21	32	55
Letni prirast neknjižnega gradiva	41	32	55
Letni prirast monografskih publikacij	49	45	78
Delež gradiva v računalniškem katalogu	39	46	79
Dostopnost gradiva za posebne skupine prebivalcev s posebnimi potrebami	50	48	83
Urejenost gradiva v skladišču	53	50	86
Ločena postavitve domoznanskega gradiva	54	52	90
Obseg: knjižnično gradivo	48	54	93
Dostop do elektronskih virov po svetovnem spletu	56	55	95
Dostop do elektronskih publikacij javnih oblasti	56	55	95
Vključenost v vzajemni bibliografski sistem	55	55	95
Referenčno gradivo v prostem pristopu	57	56	97
Referenčno gradivo, namenjeno prezenčni izposoji	58	57	98
Gradivo v prostem pristopu po UDK	58	57	98
Publikacije in informacije javnega značaja	56	58	100
Ločena postavitve gradiva za mladino	58	58	100
Ureditev leposlovnega gradiva za mladino po starostnih stopnjah	58	58	100

7.3.1 Razmerje med številom naslovov strokovnega in leposlovnega gradiva v prirastu

Ta pogoj izpolnjuje samo 38% knjižnic, zato je ta kazalec med najbolj kritičnimi. Pravilnik namreč določa, da ima splošna knjižnica ustrezen izbor gradiva, kadar **letni prirast** gradiva sestavlja 60 % naslovov strokovnega in 40 % naslovov leposlovnega gradiva na tiskanih in drugih medijih. Odstopanja lahko dosežejo do 2 % naslovov. Čeprav Pravilnik določa, da ima tako razmerje med vrstami gradiva vsaka krajevna knjižnica, smo vrednotili agregirane podatke, torej razmerje med naslovi v celi mreži. Ob doslednem upoštevanju predpisane metodologije, bi pogoj verjetno izpolnjevalo še manj knjižnic.

Pogoj je povzet po veljavnih strokovnih standardih, ki določajo, da ima **zbirka** splošne knjižnice 60 % naslovov strokovnega in 40 % naslovov leposlovnega gradiva. Enako razmerje je predpisal že standard za splošne knjižnice iz leta 1987.

Tabela 5: Doseganje pogoja Razmerje med številom naslovov strokovnega in leposlovnega gradiva v prirastu v letu 2008 in 2011.

Doseganje pogoja	2008	2011
izpolnjuje	26	22
ne izpolnjuje	32	36

Po podatkih o slovenski založniški produkciji je zahteva Pravilnika uresničljiva:

Tabela 6: Število naslovov izdanih v Sloveniji v letu 2008 in 2011. Vir: SURS

Statistika izdaj	2008	2011
Skupaj izdanih knjig in brošur	6.358	5.991
Od tega leposlovja	1.274	1.456

Razmerje izdanih naslovov je bilo leta 2008 1 : 4, leta 2011 pa 1 : 3 v prid ne-leposlovja. Pri tem je treba upoštevati dejstvo, da je med ne-leposlovjem več sive literature, torej take, ki ni dosegljiva v knjigotrški mreži. Prav tako se je povečal delež naslovov ne-leposlovja, ki je brezplačno dostopno le na spletu in ga knjižnice ne evidentirajo. Kljub temu je število izdanih naslovov tako, da bi bilo mogoče ob skrbnem vodenju nabavne politike prirast umestiti v predpisana razmerja. Ne nazadnje je 22 knjižnicam to tudi uspelo.

7.3.2 Razmerje med številom naslovov gradiva za otroke in odrasle v letnem prirastu

Pogoj izpolnjuje le 29 oziroma 50% osrednjih knjižnic. Pravilnik določa, da je treba pri izboru gradiva upoštevati potrebe odraslega prebivalstva ter otrok in mladine. Slednjim nameni 30 % naslovov gradiva v okviru letnega prirasta, če je gradivo dostopno na tržišču.

Podobno določbo zasledimo že v standardih za javne knjižnice iz leta 1975, ki so določali, da mora prirast gradiva za otroke obsegati 30 % vseh nabav, če predstavljajo otroci 25 – 30 % prebivalstva. Leta 1987 je standard za splošne knjižnice to zahtevo normiral in sicer naj bi gradivo za otroke predstavljalo 25 – 30 % temeljne knjižne zaloge. Aktualni standardi določajo, naj ima zbirka 25 % - 30 % naslovov, namenjenih otrokom.

Tabela 7: Doseganje predpisanega razmerja med številom naslovov gradiva za otroke in odrasle v letnem prirastu.

Izpolnjevanje pogoja	2008	2011
izpolnjuje	24	29
ne izpolnjuje	34	29

Število izdanih naslovov kaže, da je predpisano razmerje v prirastu mogoče doseči:

Tabela 8: Število naslovov za otroke in mladino izdanih v Sloveniji v letu 2008 in 2011. Vir: SURS, NUK* (število naslovov za otroke 2011).

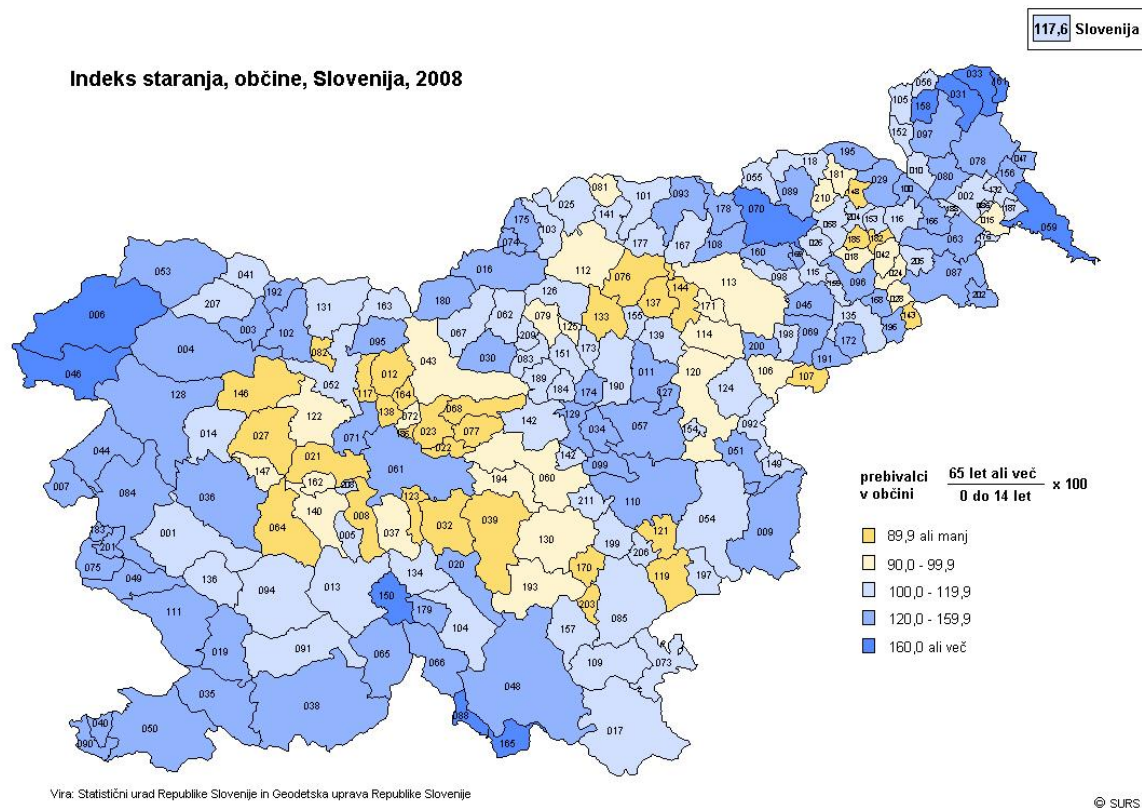
Statistika izdaj	2008	2011
Skupaj izdanih knjig in brošur	6.358	5.991
Od tega naslovov za otroke	957	1.539*

Glede na demografsko strukturo Slovenije¹ pa je sporno samo razmerje naslovov. Populacija do 15. leta je leta 2008 predstavljala le 14 % prebivalcev, medtem ko je delež prebivalcev starih 65 in več let znašal 16,4 %. Prebivalstvo se hitro stara in indeks staranja (to je razmerja prebivalci po 65 letu in prebivalci do 15 leta) je v tem letu že dosegel povprečno vrednost 117,6. V posameznih občinah je presegel vrednost 200 (Osilnica 339, Kostel 255).

¹ <http://www.stat.si/obcinevstevilkah/Vsebina.aspx?ClanekNaslov=PrebivalstvoIndeks>

Slika 1: Indeks staranja, slovenske občine 2008. Vir: SURS.

(<http://www.stat.si/TematskaKartografija/ExtraLayer.aspx?id=2679>)

Zahteva po predpisanem razmerju naslovov zato nima osnove v demografski strukturi prebivalstva.

Populacija do 18 leta ima poleg tega od vseh starostnih skupin tudi sicer največ možnosti za uporabo knjižnic. Poleg splošnih knjižnic so ji od vrtca naprej brezplačno na voljo šolske knjižnice.

7.3.3 Letni prirast neknjižnega gradiva

Pogoj izpolnjuje 55 % osrednjih knjižnic. **Število knjižnic, ki pogoja ne izpolnjujejo, se je v primerjavi z letom 2008 povečalo za 16 odstotnih točk.**

Pravilnik določa, da dosega letni prirast najmanj 22 **enot** neknjižnega gradiva na 1000 prebivalcev.

Zahteve po neknjižnem gradivu so bile vključene že v standarde za javne knjižnice iz leta 1975, ki govorijo o prirastu in zbirki gramofonskih plošč. V standardih iz leta 1987 je predpisanih že 10 enot neknjižnega gradiva na 1000 prebivalcev, v aktualnih standardih pa so za zbirko predpisani 0,4 izvodi neknjižnega gradiva na prebivalca in prirast najmanj 40 izvodov na 1.000 prebivalcev.

Tabela 9: Izpolnjevanje pogoja letnega prirasta neknjižnega gradiva.

Izpolnjevanje pogojev	2008	2011
izpolnjuje	41	32
ne izpolnjuje	17	26

Tabela 10: Število naslovov neknjižnega gradiva, izdanih v Sloveniji v letu 2008 in 2011. Vir: SURS, NUK*(neknjižno gradivo).

Statistika izdaj	2008	2011
Skupaj izdanih knjig in brošur	6.358	5.991
Neknjižno gradivo	1.605*	1.645*

Čeprav evidentirano število izdanih naslovov neknjižnega gradiva omogoča izpolnitev zahtev Pravilnika, bi bilo potrebno analizirati tipološko strukturo tega gradiva. Poleg komercialnih DVDjev, ki so s svojo vsebino (filmi) najbolj zanimivi za splošne knjižnice, odpade velik del neknjižnega gradiva na nekomercialne publikacije. Te izdajajo priložnostni založniki, ki ne premorejo sredstev za tiskane verzije svojih publikacij. Sem sodijo zborniki strokovnih kongresov, monografije inštitutov, visokošolskih ustanov in podobno... V teh primerih gre praviloma za sivo literaturo. Poleg tega je Internet omogočil brezplačen dostop do marsikatere od publikacij, ki jo je bilo potrebno pred desetletjem še kupiti.

Potrebno bi bilo dodelati tipologijo neknjižnega gradiva, predvsem pa evidentirati elektronske publikacije.

7.4 Delavci

Tabela 11: Delež knjižnic, ki izpolnjujejo pogoje povezane s številom in strokovno usposobljenostjo delavcev v letu 2008 in 2011

pogoj	2008	2011	%
Število strokovnih delavcev	13	14	24
Usposobljenost strokovnih delavcev	22	34	59
Število strokovnih delavcev za domoznansko dejavnost	42	39	67
Izobrazba direktorja	48	52	90
Strokovnost direktorja	55	57	98

7.4.1 Število strokovnih delavcev

Število strokovnih delavcev je pogoj, ki ga izpolnjuje najmanjše število knjižnic. V letu 2011 je ta pogoj izpolnilo le 12 knjižnic oziroma 24 %. V primerjavi z letom 2008 se je število knjižnic, ki izpolnjujejo ta pogoj celo zmanjšalo.

Pravilnik je, podobno kot strokovni standardi za splošne knjižnice, zelo natančen pri določanju števila zaposlenih.

Pravilnik glede števila strokovnih delavcev predpisuje naslednje minimalne pogoje:

- za izvajanje nalog iz 2. člena ima knjižnica 0,32 strokovnega delavca na 1000 prebivalcev,
- 1 administrativno tehničnega delavca na 10.000 prebivalcev,
- Knjižnice, ki imajo več kot dve krajevni knjižnici naj imajo 0,37 strokovnih delavcev na 1000 prebivalcev,
- za obratovanje bibliobusa do 40 ur tedensko naj ima zaposlenega 1 voznika in 1,5 strokovnega delavca,
- za izvajanje nalog 16.člena vsaj še 0,32 strokovnega delavca za vsako od nalog,
- za izvajanje nalog domoznanske zbirke ima sorazmerno 1 strokovnega delavca na 5000 enot prirasta,
- knjižnice na narodnostno mešanih območjih imajo še 2 strokovna delavca z znanjem jezika manjšinske narodne skupnosti.

Standardi predpisujejo

- 0,5 strokovnega delavca na 1000 prebivalcev,
- 1 administrativno tehničnega delavca na 10.000 prebivalcev,
- 1 del za informacijsko komunikacijsko tehnologijo na 40 osebnih računalnikov,
- 1 upravni delavec na 50.000 prebivalcev in 1 dodatni na vsakih nadaljnjih 50.000 prebivalcev,
- 1 delavec za računovodska in administrativna dela do 10.000 in 1 dodatni na vsakih nadaljnjih 25.000 prebivalcev.

Tabela 12: Število knjižnic, ki izpolnjujejo pogoj glede števila strokovnih delavcev.

	2008	2011
izpolnjuje	13	12
ne izpolnjuje	45	46

Tabela 13: Odstotek izpolnjevanja pogoja pri knjižnicah, ki ne dosegajo minimalne vrednosti pogoja glede števila strokovnih delavcev.

% izpolnjevanja:	2008	2011
91,0% - 99,9%	9	16
81,0% - 90,9%	11	13
71,0% - 80,9%	10	5
61,0% - 70,9%	7	1
51,0% - 60,9%	6	3
manj kot 51,0%	2	8
najvišja vrednost	99,9	97,7
najnižja vrednost	24,7	23,8

Pri izračunu so bili upoštevani izključno strokovni delavci, ne pa tudi administrativno-tehnični delavec, ki je predpisan v 3 odstavku 14. člena Pravilnika.

Od leta 2000 je indeks rasti zaposlovanja strokovnih delavcev naraščal in se po najvišji vrednosti 144, ki jo je dosegel leta 2008, rahlo znižal. Število vseh zaposlenih pa se je v splošnih knjižnicah neprestano povečevalo, vključno z letom 2011.

Primerjava števila vseh zaposlenih na 1000 prebivalcev v letu 2000 in 2011 z rezultati meritev 2008 in 2011 kaže enake trende: knjižnice, ki so leta 2000 oziroma 2008 imele ustrezno število zaposlenih, so to stanje obdržale tudi v letu 2011. Tiste knjižnice pa, ki so imele slabo izhodišče glede števila zaposlenih, ga niso popravile. Glede na povprečje so nazadovale tiste, ki so stagnirale (Tabela 15). Zaskrbljuje tudi dejstvo, da se je v obdobju 2008 – 2011 povečalo število knjižnic, ki v manj kot 51 % izpolnjujejo minimalne pogoje glede strokovnih delavcev z 2 na 8. Pri interpretaciji podatkov moramo seveda upoštevati dejansko število potencialnih uporabnikov oziroma zaposlenih delavcev. V knjižnicah, ki imajo malo potencialnih uporabnikov oziroma zaposlenih, se vsak manjkajoči delavec izkazuje z visokim odstotkom.

Tabela 14: Zaposleni v splošnih knjižnicah 2000-2011 (EPZ) .

	Vsi zaposleni	Od tega strokovni delavci	Indeks strokovni delavci
2000	860	643	100
2002	879	686	107

2005	977	765	119
2008	1.149	927	144
2011	1.173	924	144

7.4.2 Število strokovnih delavcev

Tabela 15: Zaposleni v splošnih knjižnicah na 1.000 potencialnih uporabnikov (2000 in 2011).

2000	2000	2011	2011
Gor. Radgona III.	0,1	Gor. Radgona	0,1
Slov. Konjice III.	0,2	Šentjur	0,3
Žalec III.	0,2	Žalec	0,3
Sevnica IV.	0,2	Mozirje	0,4
Lenart IV.	0,2	Rogaška Slatina	0,4
Domžale III.	0,2	Zagorje	0,4
Radlje IV.	0,2	Škofja Loka	0,4
Črnomelj IV.	0,2	Grosuplje	0,4
Šmarje III.	0,2	Kamnik	0,4
Šentjur IV.	0,3	Lendava	0,4
Laško IV.	0,3	Ljutomer	0,4
Grosuplje III.	0,3	Ormož	0,4
Trebnje IV.	0,3	Ptuj	0,4
Ljutomer IV.	0,3	Lenart	0,4
Ajdovščina III.	0,3	Slov. Bistrica	0,4
Murska Sobota II.	0,3	Hrastnik	0,5
Velenje III.	0,3	Laško	0,5
Ptuj II.	0,3	Slov. Konjice	0,5
Zagorje IV.	0,3	Velenje	0,5
Ribnica IV.	0,3	Brežice	0,5
Ormož IV.	0,3	Črnomelj	0,5
Brežice III.	0,3	Kočevje	0,5
Kamnik III.	0,3	Ribnica	0,5
Jesenice III.	0,3	Sevnica	0,5
Kočevje IV.	0,3	Trebnje	0,5
Sežana III.	0,3	Kranj	0,5
Mozirje IV.	0,4	Ajdovščina	0,5
Lendava III.	0,4	Radlje	0,5
Lj. Vič-Rudnik II.	0,4	Domžale	0,5
Škofja Loka III.	0,4	Murska Sobota	0,5
Slov. Bistrica III.	0,4	Maribor	0,5

Radovljica III.	0,4	Trbovlje	0,6
Lj. Šiška II.	0,4	Krško	0,6
Lj. Moste-Polje II.	0,4	Metlika	0,6
Slo. Gradec III.	0,4	Jesenice	0,6
Metlika V.	0,4	Tržič	0,6
Maribor I.	0,4	Dravograd	0,6
Tržič IV.	0,4	Slovenj Gradec	0,6
Krško III.	0,4	Ilirska Bistrica	0,6
Trbovlje IV.	0,4	Koper	0,6
Ilirska Bistrica IV.	0,5	Postojna	0,6
Dravograd V.	0,5	Litija	0,6
Piran IV.	0,5	Vrhnika	0,6
Izola IV.	0,5	Šmarje	0,7
Vrhnika III.	0,5	Novo mesto	0,7
Kranj II.	0,5	Radovljica	0,7
Lj. Bežigrad II.	0,5	Idrija	0,7
Nova Gorica II.	0,5	Piran	0,7
Postojna III.	0,5	Sežana	0,7
Tolmin IV.	0,6	Ljubljana	0,7
Litija IV.	0,6	Logatec	0,7
Cerknica IV.	0,6	Medvode	0,7
Idrija IV.	0,6	Celje	0,8
Ljubljana	0,6	Nova Gorica	0,8
Koper II.	0,6	Ravne	0,8
Logatec IV.	0,6	Izola	0,8
Novo mesto II.	0,6	Cerknica	0,8
Ravne II.	0,6	Tolmin	0,9
Celje II.	0,7		
Hrastnik IV.	0,7		
Lj. Center II.	2,6		

Nizek delež knjižnic, ki izpolnjujejo zahteve glede števila zaposlenih strokovnih delavcev, poraja dvom v ustreznost metodologije, po kateri je bilo določeno minimalno število zaposlenih. Leta 2000, ki služi kot referenčno leto, je bilo v Sloveniji 1.991.775 prebivalcev, v splošnih knjižnicah pa je bilo zaposlenih 643 strokovnih delavcev, kar znaša 0,32 strokovnega delavca na 1000 prebivalcev. Ta vrednost je sicer v 14. členu Pravilnika upoštevana kot izhodiščna vrednost za izračun števila strokovnih delavcev, vendar so bile dodane še dodatne zahteve po delavcih v primerih, ko ima knjižnica več kot dve krajevni knjižnici, bibliobus ali uporabnike manjšinske narodnostne skupnosti. Dodatno število strokovnih delavcev je predpisano še za izvajanje domoznanskih nalog ter nalog iz 16. člena Zakona o knjižničarstvu. Seštevek vseh zahtev zato presega predpisano izhodiščno povprečno vrednost iz leta 2000².

² Leta 2011 je imelo na primer 44 knjižnic dve ali več krajevnih knjižnic, kar pomeni, da je osnova za izračun minimalnega števila zaposlenih že 0,37 strokovnega delavca na 1000 prebivalcev. K temu je treba dodati še 1,92 strokovnega delavca za izvajanje nalog iz 16. člena Zakona.

Čeprav je treba pri mednarodnih primerjavah upoštevati različne ureditve knjižnične dejavnosti po državah³, ne moremo mimo dejstva, da je število zaposlenih v slovenskih splošnih knjižnicah na 1000 prebivalcev že zdaj med najvišjimi v Evropi. Po številu zaposlenih segajo slovenske knjižnice v krog skandinavskih.

Potrebno bi bilo preveriti, ali imajo določbe Pravilnika in tudi aktualnih strokovnih standardov glede števila strokovnih delavcev oziroma števila zaposlenih na sploh, realne osnove v obsegu dela in številu storitev, ki jih knjižnice izvajajo, učinkovitosti knjižnice ter finančnih zmožnosti lokalnih skupnosti.

Tabela 16: Zaposleni v splošnih knjižnicah v evropskih državah (2011)

država	število knjižničarskih delavcev na prebivalca
Slovenija	0,60/1000 PU
Hrvaška	0,50/1000 PU
Finska	0,79/1000 PU
Portugalska	0,32/1000 PU
Nemčija**	0,10/1000 PU
Švedska	0,49/1000 PU
Estonija	1,22/1000 PU
Danska	0,80/1000 PU
Španija*	0,20/1000 PU
Avstrija**	1,10/1000 PU*** – 0,10 / 1000 PU
Češka	0,40/1000 PU
*Podatki brez Katalonije **Podatki so za leto 2012 ***podatek vključuje prostovoljce	

³ Finska na primer nima razvitega sistema šolskih knjižnic, kot ga poznamo pri nas in storitve za šolsko mladino večinoma izvajajo splošne knjižnice.

7.4.2 Število strokovnih delavcev za domoznansko dejavnost

14. člen Pravilnika v 4. odstavku predpisuje, da mora imeti knjižnica »za opravljanje dejavnosti domoznanske zbirke (ima) 1 strokovnega delavca na prirast 5000 enot domoznanskega gradiva letno, ob manjšem prirastu pa sorazmerno manj«.

Pogoj v Pravilniku ni enoznačno oziroma smiselno določen, saj

- ni jasno, kakšen je obseg nalog, ki jih knjižnica izvaja v okviru domoznanske zbirke.
- Letni prirast gradiva v zbirko, ki je pogoj za zaposlenega delavca, je zelo visok. Posebej še, če ga primerjamo z določbo v 39. členu Pravilnika (kjer za ustanovitev nove, posebne zbirke zadošča že 5000 enot posebnega gradiva), oziroma s številom zapisov, ki jih lahko kreira delavec v enem letu.

Pri prvih meritvah razvitosti smo zato namesto prirasta upoštevali število kreiranih zapisov s področja domoznanstva.

V letu 2011 je kar 39 knjižnic izpolnjevalo ta pogoj, 6 jih pogoja ni izpolnjevalo, 13 knjižnic pa ni posredovalo podatka. Ker podatka o prirastu domoznanskega gradiva v statističnih meritvah ne zbiramo, ne moremo oceniti, ali so poročila knjižnic realna.

Tabela 17: Število strokovnih delavcev za domoznansko dejavnost v letu 2011.

	število knjižnic
Pogoj izpolnjuje:	39
Pogoja ne izpolnjuje:	6
Ni podatka:	13

7.4.3 Usposobljenost strokovnih delavcev

Pravilnik določa, da morajo imeti strokovni delavci v knjižnici opravljen strokovni izpit v skladu s pravilnikom, ki določa način opravljanja bibliotekarskega izpita.

Pogoj je leta 2011 izpolnjevalo le 59 % oziroma 34 knjižnic. V primerjavi z meritvami leta 2008 je opaziti izboljšanje. Tudi odstotek izpolnjevanja pogoja pri knjižnicah, ki ne dosegajo predpisane vrednosti, je relativno visok. Glede na število zaposlenih v teh knjižnicah ocenjujemo, da gre za eno ali dve zaposleni osebi brez strokovnega izpita.

Ob interpretaciji doseženih vrednosti kazalca je treba opozoriti še na možno metodološko varianto: Zakon o knjižničarstvu v 39. členu določa, da mora na novo zaposleni delavec v roku dveh let opraviti strokovni izpit. Zato bi bilo mogoče šteti delavce, ki ob poročanju niso imeli

strokovnega izpita, ob tem pa so imeli manj kot dve leti delovne dobe v knjižnici, med strokovno usposobljene.

Tabela 18: Usposobljenost strokovnih delavcev.

pogoj	2008*	2011*
izpolnjuje	22	34
ne izpolnjuje	35	23

*1 knjižnica ni posredovala podatka

Tabela 19: Usposobljenost strokovnih delavcev, delež izpolnjevanja pogoja.

% izpolnjevanja:	2008*	2011*
91,0% - 99,9%	9	6
81,0% - 90,9%	12	11
71,0% - 80,9%	11	3
61,0% - 70,9%	3	3
51,0% - 60,9%	-	-
manj kot 51,0%	-	-
najvišja vrednost	97	97,0
najnižja vrednost	67	65,0

*ena knjižnica ni posredovala podatka

7.5 Prostor in oprema

Tabela 20: Delež knjižnic, ki izpolnjujejo prostorske pogoje in opremljenost.

pogoj	2008	2011	%
Mikrofilmski čitalniki		11	19
Faks	39	34	59
AV oprema	36	41	71
Preslikovalni stroj	43	45	78
Ločena telefonska številka za uporabnike	44	48	83
Površina knjižnice	48	51	88
Čitalniška mesta	47	51	88
Računalniki za strokovne in upravne delavce	52	51	88
Tiskalniki za potrebe uporabnikov	48	53	91

Tiskalniki za računalniško izposajo	56	55	95
Računalniška delovna mesta za uporabnike	57	57	98
Telekomunikacijske povezave	54	57	98

Pogoje, ki se nanašajo na prostor in opremo, osrednje knjižnice večinoma izpolnjujejo. Mikrofilmski čitalniki so bili pri oceni meritev razvitosti upoštevani le pri knjižnicah, ki imajo mikrofilmsko gradivo. Preseneča razmeroma slabo izpolnjevanje pogojev, ki se nanašajo na opremo (faks, AV oprema, preslikovalni stroj, ločena telefonska številka za uporabnike).

8 Krajevne knjižnice v letu 2011

V letu 2011 je bilo evidentiranih 259 krajevnih knjižnic. Pogoji, ki jih izpolnjuje najmanj osrednjih knjižnic, so se izkazali za kritične tudi pri krajevnih knjižnicah, le da je odstotek izpolnjevanja še bistveno manjši.

Tabela 21: Kritični pogoji v krajevnih knjižnicah (2011) .

Pogoj	Št. kraj. knj., ki izpolnjujejo pogoj 2011/259	%
Razmerje med številom naslovov strokovnega in leposlovnega gradiva v prirastu	40	15
Razmerje med številom naslovov gradiva za otroke in odrasle v letnem prirastu	53	20
Obseg: neknjižno gradivo	89	34
Letni prirast neknjižnega gradiva	114	44
Letni prirast monografskih publikacij	148	57
Vključenost v vzajemni bibliografski sistem	245	94

Zaskrbljujoče je, da leta 2011 vse krajevne knjižnice še vedno niso bile vključene v nacionalni vzajemni bibliografski sistem. 58. člen Pravilnika namreč določa, da morajo biti krajevne knjižnice vključene v vzajemni bibliografski sistem v roku treh let od uveljavitve Pravilnika (torej leta 2006).

Krajevne knjižnice tudi relativno slabo izpolnjujejo prostorske pogoje, kjer dosega normativ le 139 knjižnic oziroma 54 %, prav tako nimajo zadostnega števila čitalniških mest. Pogoj izpolnjuje 164 oziroma 63 % knjižnic.

Priloge

1. Izbrane tabele 2008-OK
2. Izvajanje dejavnosti 2011-OK
1. e-Razvid-2008-OK-rang knjižnic
1. e-Razvid-2008-OK-rang pogoja
2. e-Razvid-2011-OK-rang knjižnic
3. e-Razvid-2011-OK-rang pogoja
4. e-Razvid-2011-KK-rang knjižnic
5. e-Razvid-2011-KK-rang pogoja

Literatura

Zakon o knjižničarstvu. UL RS, št. 87/2001.

Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe. UL RS, št. 73/23, 70/2008, 80/2012.

Pravilnik o razvidu knjižnic. UL RS, št. 105/2003.

Uredba o osnovnih storitvah knjižnic. UL RS, št.29/2003.

Pravilnik o strokovnih in tehničnih pogojih za začetek dela knjižnic. UL SRS, št. 28/1985.

BibSiSt. Dostopno na spletni strani <http://bibsist.nuk.uni-lj.si/statistika/index.php>

e-Razvid. Dostopno na spletni strani <http://razvid.nuk.uni-lj.si/index.php>